BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHDA TRANSVERSAL KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH BOSQICHLARI

Shakarova Nilufar Zuvaydullayevna
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti tayanch doktoranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.18271198

Annotatsiya. *Maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida transversal kompetensiyalarni rivojlantirishning ilmiy-nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Transversal kompetensiyalar zamonaviy ta’lim tizimida pedagogning kasbiy muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida talqin qilingan. Transversal kompetensiyalarning pedagogik mohiyati ochib berilib, ularni shakllantirishning diagnostik-tahliliy, motivatsion-maqsadli, mazmuniy-amaliy hamda reflektiv-baholash bosqichlari asoslab berilgan. Tadqiqotda kompetensiyaviy yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini oshirish imkoniyatlari tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *kasbiy tayyorgarlik, transversal kompetensiyalar, bo‘lajak o‘qituvchi, boshlang‘ich ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv.*

Аннотация. *В статье раскрываются научно-теоретические и практические аспекты развития трансверсальных компетенций у будущих учителей начальных классов в процессе профессиональной подготовки. Трансверсальные компетенции трактовались как один из основных факторов, определяющих профессиональные успехи педагога в современной системе образования. Определена сущность трансверсальных компетенций и обоснованы этапы их формирования: диагностико-аналитический, мотивационно-целевой, содержательно-практический и рефлексивно-оценочный. Показаны возможности повышения профессиональной готовности будущих педагогов на основе компетентностного подхода.*

Ключевые слова: *профессиональная подготовка, трансверсальные компетенции, будущий учитель, начальное образование, компетентностный подход.*

Abstract. *The article presents theoretical and practical aspects of developing transversal competencies in future primary school teachers during professional training. Transversal competencies are interpreted as one of the main factors determining the professional success of a teacher in the modern education system. The essence of transversal competencies is revealed, and the stages of their development: diagnostic-analytical, motivational-targeted, content-practical, and reflective-evaluative are substantiated. The study analyzes the possibilities of improving professional readiness of future teachers based on the competency-based approach.*

Keywords: *professional training, transversal competencies, future teacher, primary education, competency-based approach.*

Zamonaviy ta’lim tizimi jadal raqamlashtirish, global axborot almashuvi, mehnat bozoridagi keskin o‘zgarishlar va kompetensiyalarni qayta shakllantirish jarayoni bilan tavsiflanmoqda. Bunday sharoitda o‘qituvchilik kasbi an’anaviy bilim berish modelidan chetga chiqib, ko‘proq muammolarni hal qilish, takomillashtirilgan muloqot, kognitiv moslashuvchanlik, ijodiy fikrlash, hamkorlikda ishlash va raqamli savodxonlik kabi ko‘p

funksiyali transversal kompetensiyalarni talab qilmoqda.[1] Shuning uchun bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligida aynan transversal kompetensiyalarni rivojlantirish eng ustuvor ilmiy-amaliy masalalardan biri hisoblanadi. Transversal kompetensiyalar turli vaziyatlarda qo‘llaniladigan universalligi bilan ajralib turadi. So‘nggi yillarda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida pedagog kadrlar tayyorlash masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Xususan, kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o‘qituvchining faqat nazariy bilimlarga emas, balki amaliy, ijtimoiy va shaxsiy kompetensiyalarga ham ega bo‘lishini taqozo etmoqda [2].

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi o‘quvchilarning keyingi ta’lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi [3]. Shu bois boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida transversal kompetensiyalarni rivojlantirish masalasi alohida ilmiy-pedagogik ahamiyat kasb etadi.

OECD ma’lumotlariga ko‘ra, XXI asr o‘qituvchisi kommunikativlik, muammoli vaziyatlarni hal etish, tanqidiy fikrlash va refleksiya kabi kompetensiyalarga ega bo‘lgan taqdirdagina ta’lim jarayonida yuqori samaradorlikka erishadi [4, 5].

Transversal kompetensiyalar tushunchasi pedagogik adabiyotlarda turlicha talqin qilinadi. I.A.Zimnyaya ularni shaxsning kasbiy faoliyatida muvaffaqiyatli moslashuvini ta’minlovchi universal kompetensiyalar sifatida izohlaydi[6]. Mahalliy tadqiqotchilar esa transversal kompetensiyalarni pedagogning kasbiy madaniyati va ijodiy salohiyatini belgilovchi muhim omil deb hisoblaydilar. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi faoliyatida transversal kompetensiyalar quyidagi yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi:

- o‘quvchilar bilan pedagogik muloqotni samarali tashkil etish;
- ta’lim jarayonida innovatsion metodlarni qo‘llash;
- muammoli pedagogik vaziyatlarda tezkor va asosli qaror qabul qilish;
- o‘z kasbiy faoliyatini tahlil qilish va doimiy takomillashtirish.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, mazkur kompetensiyalar yetarli darajada rivojlanmagan o‘qituvchilarda kasbiy moslashuv jarayoni sekinlashadi va pedagogik faoliyat samaradorligi pasayadi.[7] Shu sababli oliy pedagogik ta’limda boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining transversal kompetensiyalarini tizimli, bosqichma-bosqich rivojlantirishga qo‘yiladigan bir qancha talablar mavjud. Bo‘lajak o‘qituvchilarga qo‘yilayotgan zamonaviy talablar:

- innovatsion pedagogik texnologiyalarni egallash;
- darsni loyiha va tadqiqot asosida tashkil etish;
- kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarga ega bo‘lish;
- raqamli vositalardan samarali foydalanish;
- o‘z-o‘zini boshqarish va refleksiya qilish qobiliyatiga ega bo‘lish;
- o‘quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlashini shakllantirishdir.[8]

Bu kompetensiyalarni shakllantirish jarayoni tasodifiy emas, balki ilmiy asoslangan bosqichlarga tayangan holda amalga oshirilishi taqozo etiladi. Transversal kompetensiyalarni rivojlantirish bosqichlari:

Diagnostik-tahliliy bosqich. Mazkur bosqichda bo‘lajak o‘qituvchilarning boshlang‘ich kompetensiya darajasi aniqlanadi. So‘rovnoma va kuzatish natijalariga ko‘ra maqsad va vazifalar belgilab olinadi. Ushbu bosqich keyingi pedagogik ta’sir yo‘nalishlarini belgilashda muhim ahamiyatga ega.

Motivatsion-maqsadli bosqich. Bu bosqichda talabalarda kasbiy faoliyatga nisbatan ongli munosabat shakllantiriladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, motivatsiya darajasi yuqori

bo‘lgan talabalarda transversal kompetensiyalarni rivojlantirish jarayoni samaraliroq kechadi. Treninglar va munozaralar ushbu bosqichning asosiy vositalari hisoblanadi.

Mazmuniy-amaliy bosqich. Mazmuniy-amaliy bosqich transversal kompetensiyalarni bevosita shakllantirishga qaratilgan. Keys-stadi, loyihaviy faoliyat va muammoli vaziyatlar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar talabalarni real pedagogik faoliyatga tayyorlaydi. Belgilangan innovatsion va interaktiv metodlardan foydalanilgan guruhlarda kompetensiya darajasining ijobiy tomonga o‘zgarishi kuzatiladi.

Reflektiv-baholash bosqichi. Mazkur bosqichda talabalarning o‘z faoliyatini tahlil qilishi, o‘z-o‘zini baholash va kasbiy o‘sish rejasini ishlab chiqishi ta’minlanadi. Refleksiya jarayoni pedagogning kasbiy rivojlanishida muhim psixologik-pedagogik mexanizm hisoblanadi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida transversal kompetensiyalarni samarali rivojlantirish uchun muayyan pedagogik shart-sharoitlarning yaratilishi muhim hisoblanadi. Mazkur kompetensiyalar tasodifiy shakllanmaydi, balki maqsadli, tizimli va metodik jihatdan puxta tashkil etilgan ta’lim muhiti orqali rivojlanadi. Bunda:

Birinchidan, ta’lim jarayonining *kompetensiyaviy yondashuv asosida loyihalanishi* zarur. Bu yondashuvda o‘quv fanlarining mazmuni faqat bilim berishga emas, balki talabalarni real pedagogik vaziyatlarda mustaqil faoliyat yuritishga tayyorlashga xizmat qilishi lozim. Mazkur jarayonda fanlararo integratsiya, amaliy mashg‘ulotlar ulushining oshirilishi va muammoli vaziyatlarga asoslangan topshiriqlarning keng qo‘llanilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Ikkinchidan, *talabalarning reflektiv faoliyatini rivojlantirish* pedagogik shart sifatida qaraladi. Refleksiya o‘qituvchining kasbiy o‘sishi va o‘z faoliyatini takomillashtirishning muhim mexanizmi bo‘lib, u bo‘lajak pedagoglarda o‘z-o‘zini tahlil qilish, xatolar ustida ishlash va individual rivojlanish strategiyasini ishlab chiqish kompetensiyalarini shakllantiradi.[9]

Uchinchidan, *raqamli ta’lim muhitidan samarali foydalanish* transversal kompetensiyalarni rivojlantirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Raqamli platformalar, elektron resurslar, virtual laboratoriyalar va onlayn muloqot vositalari bo‘lajak o‘qituvchilarda axborot bilan ishlash, tanqidiy fikrlash, hamkorlik va masofaviy ta’limni tashkil etish kompetensiyalarini rivojlantiradi.[10]

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashda transversal kompetensiyalarni rivojlantirish tizimli, uzluksiz va bosqichma-bosqich tashkil etilishi zarur. Taklif etilgan rivojlantirish bisqichlari pedagogika oliy ta’lim muassasalarida ta’lim jarayonini modernizatsiya qilish, bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini oshirish va ularni zamonaviy ta’lim talablariga moslashtirish imkonini beradi. An’anaviy yondashuv asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar bo‘lajak o‘qituvchilarda transversal kompetensiyalarni to‘liq shakllantirish imkonini bermaydi. Aksincha, kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan, refleksiya va amaliy faoliyatga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlar talabalarning kasbiy tayyorgarlik darajasini sezilarli oshiradi. Ayniqsa, loyihaviy faoliyat, keys-stadi va muammoli vaziyatlar orqali tashkil etilgan mashg‘ulotlar:

- talabalarning mustaqil fikrlashini;
- pedagogik muloqot madaniyatini;
- kasbiy moslashuvchanligini;
- innovatsion faoliyatga tayyorgarligini kuchaytiradi.

Bu esa bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini real pedagogik faoliyatga yaqinlashtiradi va ularning kasbiy barqarorligini ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. UNESCO. Teachers of the Future: Global Competency Framework. – Paris, 2022.
2. Sodiqova Sh.A. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent, 2019.
3. Abdullaeva M. Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. – Toshkent, 2020.
4. OECD. Key Competencies for Lifelong Learning. – Paris, 2018.
5. OECD. Education 2030: Teachers and Pedagogical Innovation. – Paris, 2023.
6. Зимняя И.А. Педагогическая компетентность. – Москва, 2017.
7. Xodjayev B.X. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2021.
8. Tursunov A.A. Kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘qituvchilar tayyorlash. – Toshkent, 2022.
9. Karimova G.M. Pedagogik refleksiya va kasbiy rivojlanish. – Toshkent, 2023.
10. Sharipov Sh.S. Raqamli pedagogika asoslari. – Toshkent, 2024.